

TEKST: MASCHA AALBERS

FOTO'S: ELMER SPAARGAREN

Museale molenvondst

Noordelijk Scheepvaartmuseum Groningen

Molens aan het water

Wie de vaste opstelling van de collectie van het Noordelijk Scheepvaartmuseum in Groningen bezoekt, komt in het Gotisch Huis een bijzondere maquette tegen. Op een klein oppervlak van 80 bij 28 centimeter staan twee molens gelegen aan het water. De molens staan beide op een schuur met daarnaast nog enkele gebouwen. In het water ligt een tjalk en een klein bootje. De linker molen is door de aanwezige planken en balken onmiskenbaar een houtzaagmolen. Welke molens zijn in deze maquette uitgebeeld? En bestaan ze nog?

Een oude prentbriefkaart uit de collectie van de Beeldbank Groningen en de Vereniging De Hollandse Molen vertelt meer. Op de afbeelding is het Hoendiep in Groningen te zien. Op de voorgrond staat een achtkantige stellingmolen op een witte schuur. Ernaast staan een wit huis en verschillende andere gebouwen. In het water liggen schepen en op de achtergrond is een tweede molen te zien.

Het Hoendiep vormde sinds de 17^e eeuw een belangrijke vaarverbinding tussen de stad en het westelijke deel van de provincie Groningen en Friesland. Zoals bij de meeste waterwegen rondom de stad werden ook hier – ten zuiden van het Hoendiep - aan het einde van de 18^e en begin van de 19^e eeuw enkele molens geplaatst als voorlopers van de latere industriële ontwikkeling op dit terrein.

Zo werd in 1794 oliemolen De Hoop met bijbehorend pakhuis gebouwd, een achtkante bovenkruier met zwichtstelling. In de molen werd uit kool- en lijnzaad olie geslagen om er raap- en lijnkoeken en raap- en lijnolie van te fabriceren. De molen bevond zich toen buiten de stad, ongeveer 125 meter ten zuidwesten van de Hoendiepsbrug (Admiraal de Ruyterlaan).

In 1837 werd een eind verderop tussen de huidige Abel Tasmanbrug en de Admiraal de Ruyterlaan een tweede molen gebouwd: De Bok. Bij de bouw werd gebruik gemaakt van de afgebroken zaagmolen De Bock uit Dokkum, vernoemd naar eigenaar Frederik Harmens de Bock. Deze stellingmolen, eveneens een achtkante bovenkruier, stond op een witgeschilderde schuur. Ernaast gelegen was de witte molenaarswoning.

Door de uitvinding van de houtzaagmolen aan het einde van de 16^e eeuw kon hout veel sneller dan daarvoor gezaagd worden. De scheepsbouw raakte daardoor in het Westen van Nederland in een stroomversnelling. Zaagmolen De Bok is gebouwd in een

latere periode toen ook de scheepsbouw in Noord-Nederland floreerde (1780-1858) en stellingmolens met zaagschuren in het landschap verschenen.

In de maquette van het Noordelijk Scheepvaartmuseum is de bedrijvigheid van de houtzaagmolen goed uitgebeeld. Tussen de molens zijn twee uitsparingen in het water te zien. In deze balkengaten (in Noord-Nederland 'balkgat' genoemd) bewaarde een houtzaagmolen haar voorraad boomstammen totdat deze verwerkt konden worden. Hout werd vroeger langdurig 'gewaterd' in een ondiepe watergang en daarna gedroogd, zodat het, eenmaal gezaagd, niet zou gaan werken. De verbreding van het Hoendiep, ten oosten van waar de olieslagerij De Hoop stond, is een restant van een dergelijk 'balkgat'.

De Bok was in de 19^e eeuw eigendom van de firma Doornbos & Vos en sinds 1892 de firma Schrage en Van der Goot. Toen vanaf 1897 de zagerij met stoomkracht werd gedreven, werd de molen met uitzondering van het onderstuk door molenmaker Lucas Rein(d)s gedemonteerd en in Coevorden weer als korenmolen opgebouwd. Daar heeft de molen nog jaren dienst gedaan, totdat in 1945 de wieken werden stilgezet. Het verval ging toen snel en in 1958 is de molen uiteindelijk gesloopt. Het onderstuk met de schuur heeft nog tot 1938 aan het Hoendiep in Groningen gestaan en is toen afgebroken.

Oliemolen De Hoop was in de 19^e eeuw eveneens eigendom van de firma Doornbos & Vos, sinds 1876 van Jan Themmen Vos en sinds 1891 de firma A.N. Smit. In 1880 ging de olieslagerij over op stoom met als

resultaat dat de windmolen haar functie verloor en werd onttakeld in 1889. Het westelijke deel van het oude pakhuis werd in 1908 verbouwd tot woonhuis. Het achtkant brandde af op 14 november 1913. Opmerkelijk is dat de molens in de maquette veel dichter bij elkaar zijn geplaatst dan dat ze in werkelijkheid stonden. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat ze in de 19^e eeuw lange tijd dezelfde eigenaar, de firma Doornbos & Vos hebben gehad.

De maquette van de twee verdwenen Groninger molens is in 1990 geschonken aan het Noordelijk Scheepvaartmuseum door een familie uit Den Haag. Uit correspondentie tussen de familie en de toenmalige Gemeentearchivaris W.K. van der Veen, die in het bezit is van het museum, blijkt dat de familie de maquette in 1989 uit een erfenis heeft verkregen. Oorspronkelijk stond de maquette in het kantoor van de graanhandelaar A. Hofkamp die op de Hoge of Lage der A een pakhuis zou hebben gehad. Na 1908 is de maquette via Enschede in Den Haag terechtgekomen.

De precieze datering van de maquette is niet bekend, waarschijnlijk tweede helft 19^e eeuw, en de vraag is dan ook of ze gemaakt is toen de molens nog volop in bedrijf waren of wellicht later als een herinnering of

eerbetoon. In ieder geval toont het hoe belangrijk deze verdwenen molens geweest zijn voor de ontwikkeling van de eerste industrie aan de rand van de stad. Een betere plek dan in de historische panden van het Noordelijk Scheepvaartmuseum, aan de A in Groningen, is voor deze maquette niet te bedenken.

Mascha Aalbers is medewerker collectie van het Noordelijk Scheepvaartmuseum

Geraadpleegde bronnen

- Allemolens.nl, Ten Bruggencate-nr. 04425 W (De Bok) en Ten Bruggencate-nr. 04425 X (De Hoop)
Molendatabase Verdwenen Molens (www.molendatabase.org), databasenr. 1114 (De Bok) en 11977 (De Hoop)
Henk Blaauw en Herman Visser, *Molens in Drente in oude ansichten*, 1976
B. van der Veen Czn 'De windmolens in de gemeente Groningen', uit: *Groningsche Volksalmanak 1931*, p. 136-178
Bestemmingsplan Van Heemskerckstraat van de Gemeente Groningen, 2013

